

useille nyt itsestään selville käsitteille; kirjoittava sivistyneistö oli ruotsinkielistä ja toi väkisin suomeen oman äidinkielen mukaisia rakenteita ja ilmauksia. Svetisismien metsästys ei tuolloin ollut mitään nipotusta vaan tarpeellista ja edistyksellistä. PAAVO PULKKINEN selvittelee kirjoituksessaan Ahlqvistin kannanottoja suomen kirjakielen kehittämiseen – kannanottoja, jotka ovat nykylukijan näkökulmasta osin paitsi perusteellisuuudessaan ihailtavia myös yksityiskohdissaan hilpeyttä herättäviä.

Mielenkiintoista on myös suoraan itse lukea Ahlqvistin tekstejä, joissa hän milloin pui asetuskielen kiemuroita, milloin Walter Scottin Ivanhoen suomenkielistä käännösasua – perusteellisesti ja varmana käsitystensä oikeellisuudesta. Omaan kirjalliseen ja kielelliseen omaantuntoonsa vedoten Ahlqvist myös yhä uudestaan lyö Aleksis Kiveä. Teoksen artikkeleista viimeisessä OIVA KETONEN pohtii näiden kahden välistä suhdetta. Ahlqvisthan ei nöyryyttänyt Kiveä vain kritiikeissään vaan myös kaunokirjallisisissa töissään: muistammehan A. Oksasen pilkkarunon »Yks runoilija haudastaan», joka ilmestyi vasta Kiven kuoleman jälkeen ja joka saa kunnian päättää koko käsillä olevan kirjan. Se jättää lukijan pohtimaan sitä lopultakin avoimeksi jäävää kysymystä, miten niin suuri mies saattoi jossakin asiassa olla niin pieni.

RIITTA ERONEN

Näkökulmia amerikansuomeen

PERTTI VIRTARANTA, HANNELE JÖNSSON-KORHOLA, MAISA MARTIN ja MAIJA KAINULAINEN *Amerikansuomi*. Tietolipas 125. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1993. 207 s. ISBN 951-717-721-6.

Amerikansuomi on tarkoitettu ns. suurelle yleisölle. Tarpeetonta tieteellisyyttä vältel-

len kirjoittajat antavat artikkeleissaan monipuolisen kuvan Yhdysvalloissa ja Kanadassa käytetystä ja yhä käytettävästä suomen kielestä, sen muuttumisesta ja tutkimuksesta sekä valaisevat amerikansuomalaisten kielioloja ja elämäntapoja. Keskityn tässä kuitenkin esittelemään teosta siltä kannalta, millaisia näkökulmia siitä tarjoutuu kielen-tutkimukselle.

Viime aikoina monet ovat ilmaisseet huolensa suomen kielen tilasta (ks. esim. Kielikello 4/1993). Yksi suomen kielen muoto, amerikansuomi, on varmasti kuolemassa. Siitä ei ehkä pidä huolestua, sillä siirtolaiskielten elämänsaari kestää joka tapauksessa vain muutaman sukupolven, mutta ilmiöstä kannattaa kiinnostua. Amerikansuomen kuolinprosessin tarkastelu voi tuottaa uutta tietoa siitä, »mitä ilman suomen kielen puhuja voi tulla toimeen, ja siitä, mikä kielessämme on tinkimätöntä ja olennaisinta», kuten Maisa Martin toteaa kirjan viimeisessä artikkelissa (s. 197). Hannele Jönsson-Korholan mukaan syntaktisten »poikkeamien kvalitatiivinen tarkastelu ja varovaiset päätelmät niiden yleisyydestä auttavat näkemään ja ennakoimaan, mitkä kielemme rakenteet ovat alttiimpia muutokselle ja missä kohdin suomenkielisen lauseen syntaksi ensimmäiseksi alkaa horjua» (s. 127). Näihin näkökulmiin mielestäni kiteytyy amerikansuomen tutkimuksen merkitys.

Kaikkein leimallisoin amerikansuomen piirre on sanasto, jota Pertti Virtaranta selvittää parissakin artikkelissa. Koska Matti Vilppula on äskettäin tarkastellut tätä piirrettä Virtarannan *Amerikansuomen sanakirjan* esittelyn yhteydessä (Virittäjä 3/1993), jätän sen tässä sivuun. Huomiota ansaitsee kuitenkin se havainto, että englannista mukautettuja lainoja näyttäisivät käyttävän eniten ne, joiden englannin taito on vähäisin. Erään amerikansuomalaisen antaman selityksen mukaan tämä johtuu siitä, että puhujat haluavat näyttää osaavansa edes jotakin englannin sanoja. Tästäköhän on kysymys Suomessakin?

Englantilaisperäisten sanojen mukauttaminen suomeen noudattaa selviä lainalai-

suuksia. Maisa Martin osoittaa äänne- ja muoto-opin piirteiden tarkastelussaan, että amerikansuomi suosii nominien *i*-loppuisuutta ja että verbit ovat tyypillisimmin supistumaverbejä. Syytkin ovat selviä: useimmat lainanominit ja -verbit noudattavat suomessa samaa tendenssiä, sanan eri muodot erottuvat näissä taivutustyypeissä selkeästi toisistaan, ja lisäksi sanan perushahmo säilyy suhteellisen muuttumattomana eri taivutusmuodoissa.

Ainakin kielenhuoltajien luulisi kiinnostuvan siitä tiedosta, jota amerikansuomesta on saatavissa. Jos nimittäin englannin pelätään horjuttavan suomen morfologiaa ja syntaksia, amerikansuomesta nähdään, millaisista vaikutuksista on kysymys. Päätelmissä on tietenkin oltava varovainen; iso-laatiassa kieli on labiili, koska idiolektinen ja tilannekohtainen variaatio on runsasta. Maisa Martin tosin tähdentää myös satunnaisilta näyttävien muotojen tutkimusta, sillä kasautuessaan joillekin kielen alueille ne saattavat johtaa selitysmallin löytymiseen.

Hannele Jönsson-Korholan artikkeli »Lau-serakenteesta toisen ja kolmannen polven kielessä» perustuu hänen lisensiaatintyöhönsä. Lauseenjäsenissä tapahtuneet muutokset sekä poikkeavat sijanvalinnat jakaisiin mielelläni kolmii: osa on suomensuomalaistenkin nykypuheesta tuttuja, osa on sellaisia, jotka tunnistan esimerkiksi ulkomailta, yleensä englanninkielisestä ympäristöstä palanneiden oppilaideni kielestä, ja osa tuntuu äidinkieleltään suomalaisten puheessa mahdottomilta muodoilta.

Nykysuomessa esimerkiksi seuraavat ilmiöt ovat tuttuja joko murteellisuuksina tai englannin vaikutuksen takia (kaikki esimerkit Jönsson-Korholan artikkelista):

- Muodollisen *se*-sanan käyttö:
 - Se* hääty saaja lissää tavaraa.
- Omistusliitteet jäävät puhekielestä ja nykyisin jo kirjoitetustakin kielestä usein pois. Amerikansuomessa ilmiö on erittäin tavallinen:
 - Minä myin sitte *minun farmin*.
- *Sinä*-sanon käyttö on englannista pesiytynyt korvaamaan passiivia tai impersonaalia geneeristä lausetta:

Amerikassa *sinun täytyy tehdä* kovaa työtä (pro Amerikassa *täytyy tehdä* kovaa työtä).

- Relatiivipronomineja käytellään suomensuomessakin normien vastaisesti, mutta amerikansuomalaisten kielitaju on tällä kohden luultavasti vieläkin sallivampi:

Sitte oli se kängi *mikkä* ei käyny kirkossa.

Paluumuuttajien kielessä saattaa helposti tavata esimerkiksi seuraavia amerikansuomen piirteitä:

- Muodollinen *se*-subjekti erityisesti eksistentiaalilauseessa ja korvaamassa infinitiivirakennetta:

Mutta *se* oli kaunis sävel siinä laulussa.

Se otti koko päivän että ajaa Du-luuttiin.

- Nesessiivilauseen subjekti nominatiivistuu:

Hän pitää olla neljä vuotta tässä maassa.

- Toisen infinitiivin instruktiivin englannin mukainen käyttö:

Vainaja syntyi Duluthissa, vanhemmat *ollen* Mr. ja Mrs. Matt Salo.

- Epäsuoran kysymyslauseen alkuun juurtuu englantilaisittain *jos*:

Sitten me kysimme isältä *jos* me voimme puhua englannin kieltä.

- Adverbin paikka voi ratketa englannin mallin mukaan:

Pappilat *nykyisin* ovat loistokoteja.

Valtaosa Jönsson-Korholan esittelemistä syntaktisista poikkeamista on kuitenkin sellaisia, jotka eivät tuntuisi mahdollisilta suomea äidinkielenään oppineen puheessa. Tällaisia ovat esimerkiksi seuraavat:

- Pääteetön akkusatiivi objektin sijana silloin, kun suomensuomessa olisi päätteellinen akkusatiivi:
 - Sinä haluat, että minä sanon *esimerkki*.
- Nimittämistä osoittavan predikatiiviadverbiaalin tai paikan adverbiaalin nominatiivistuminen:
 - Sitä kutsuttiin *Koivujärvi*.
 - Minun vanhimman pojan poika

meni *Salolampi*.

- Postposition muuttuminen prepositioksi:

Se on jäläkeen isän ja äitin siskon kuolemaa.

Kaikkiaan Jönsson-Korhola tarjoaa artikkelissaan arvokkaita havaintoja syntaktisten rakenteiden muuttumisesta. Tiiviissä esityksessään hän on ryhmitellyt poikkeamia, etsinyt niille selityksiä ja havainnollistanut ilmiötä 169 esimerkillä, joista monet palvelevat usean kielenpiirteen selvittämisessä. Vähäisenä kauneusvirheenä voi pitää sitä, että sadasta ensimmäisestä esimerkistä näyttäisivät unohtuneen lähdeviitteet niistä tapauksista, jotka ovat muista kuin kirjoittajan tai Virtarannan hankkimista aineistoista. Näin rohkenen päätellä siksi, että tunnistan parin esimerkin juontuvan omista nauhoitteistani.

Maija Kainulainen esittelee erään kanadansuomalaisen perheen kielenvaihtoprosessia. Kirjoittaja on havainnoinut kolmen sukupolven edustajan suomea peräti parinkymmenen vuoden ajan. Litteroidut näytteet osoittavat, miten suomen kielen taito murenee polvi polvelta. Kainulaisen seikka-peräinen analyysi ja ymmärtävä suhtautuminen perheen vaiheisiin vakuuttavat lukijan siitä, että siirtolaiskielten tutkimuksessa tarvitaan myös kielipsykologian ja -sosiologian tuntemusta.

Erityisen kiinnostava on Kainulaisen esittelemän toisen polven edustajan puhe. Se on muodollisesti korrektia, alisteisia ja rinnasteisia lauseita on paljon, korjauksia ei juuri ole. Siitä huolimatta puheesta jää kirjoittajan mielestä väkinäinen mielikuva. Sama vaikutelma välittyy litteroidusta näytteestä. Kainulainen ei sitä tarkemmin erittele, mutta vaikutelma syntyy ilmeisesti siitä, että puheesta puuttuvat monet puhekielille tyypilliset piirteet. Kielenoppaan puheessa ei juuri ole asian toistoa, lauseet ovat täydellisiä, ja erilaisten vahvistussanojen puuttuessa (*hirveen* huono, *tosi* kaunis) kieli vaikuttaa värittömältä. Muodoltaan kieli on puhutuksi kieleksi »liian» korrektia: subjekti ja predikaatti kongruoivat huo-

miota herättävän usein, eikä monikon ensimmäisen persoonan asemesta välttämättä käytetäkään passiivia. Jopa *d* ja *ts* edustuvat usein yleiskielisesti:

Ja olemme nyt useamman vuoden jakanneet stipentejä oppikoulun suomen kielen luokilla. Ja tällä hetkellä näitten stipenttien summa on neljäsataa dollaria. Ja tämä stipenti annetaan kaikille, jotka saavuttavat seitsemänkymmenenviiden prosentin keskiarvon kahdennentoista luokan suomen kielessä sekä kolmessa muussa kahtennen luokan aineessa ja näitä on annettu jo aika monta. Sitten myös olemme antaneet palkintoja näis... näissä suomen kielen koulun kurssissa ja viidenkymmenen dollarin palkinto parhaalle numeron saajalle ja viidenkymmenen dollarin palkinto myös parhaiten eristyneelle. Sitten lisäksi olemme myöntäneet muita apurahoja.

Näytteestä tulee jälleen mieleen paluumuuttajien ja suomea vieraana kielenä opiskelleiden kieli. Muodollinen virheettömyys johtaa usein siihen harhaan, että puhuja hallitsee suomen hyvinkin. Kainulaisen analyysin mukaan hänen kielenoppaansa kaksikielisyys on joiltakin osin yhdisteistä: puhuja ottaa elementtejä toisesta kielestä ilmaistakseen niillä toisen kielen funktioita.

Kolmannen polven edustajalla on jo huomattavia ilmaisuvaikeuksia, ja hänen suomen kielen käyttönsä rajoittuukin perhepiirin stereotyyppisiin tilanteisiin. Puhujalta puuttuvat motivaatio ja kielelliset mallit, joiden avulla hän voisi kielitaitoaan kehittää. Suomen kielen osaaminen ei ole Kanadassa enää tavoiteltava taito; se ei palkitse puhujaa. Tärkeintä on samastua enemmistön kieleen. Niin kauan kun yksinomaan suomea puhuvat isovanhemmat ovat elossa, amerikansuomalaisten jälkipolvillekin yritetään yleensä opettaa suomea. Kainulainen muistuttaakin siitä, että ellei lapsi pysty samastumaan sekä ympäristönsä että kotinsa kieleen ja kulttuuriin, hänen persoonallisuutensa kehitys saattaa häiriintyä.

Amerikansuomalaisten kerrontaa kirjassa on litteroituna noin 35 sivua. Siirtolaisten omista äänenpainoista välittyy vakuuttavimmin kuva merentakaisen maanmies-

temme elämästä. Näytteet ovat sekä sisällöllisesti että kielellisesti edustavia. Esillä ovat esimerkiksi pula-ajan muistot, havainnot intiaanien elämäntavasta ja muistelmat vanhastamaasta. Runsas valokuva-aineisto elävöittää käsitystä amerikansuomalaisten oloista.

Amerikansuomen perustutkimukselle ja siihen pohjaavalle soveltavalle tutkimukselle on jo olemassa kiitettävästi aineistoa. Puhuttua amerikansuomea on nauhoitarkistossa 650 tuntia, siitä suurin osa luonnollisesti ensimmäisen polven haastatteluja. Pertti Virtarannan katsaus amerikansuomen tähänastiseen tutkimukseen osoittaa, että haastattelujen lisäksi opinnäytetöiden aineistoina on käytetty Pohjois-Amerikassa ilmestyneiden suomenkielisten sanomalehtien ilmoituksia ja lukijoiden lähettämiä kirjeitä, aatteellisia ja poliittisia kalentereita sekä kaunokirjallisuuden kieltä. Huomattavan arvokas tutkijoille on teoksen lopussa oleva kirjallisuusluettelo, johon on koottu amerikansuomea koskeva kielitieteellinen tutkimus.

Siirtolaiskieliä pidetään usein marginaalisena kielentutkimuksen alueena. Amerikanserkkujen kielivaikeuksista ja huvittavalta kuulostavasta fingliskasta on riittänyt kaskuilitavaa. Siirtolaisten kanssa työtä tehneet tietävät, miten rajuja kulttuurien törmäyksiä ja karmeita elämänkohtaloita kaskujen taakse kätkeytyy. Vuonna 1966 eräs ensimmäisen polven amerikansuomalainen oli kertonut haastattelijalleen, että »siälä (maaseudulla) oli paljo sellaaasia (suomalaisia), jotka oli ollu 40 vuotta (Amerikassa), eikä ne tiänny *jees* ja *noo*, kummappain se oikeen kuuluu». Nauhoitteissa olisi esimerkiksi pakolaisasioita hoitaville valtaisa määrä tietoa siitä, miltä tuntuu tulla ummikkona vieraaseen maahan. Ihmisen peruskokemukset tuskin ovat paljonkaan muuttuneet sadassa vuodessa. Paljon ei myöskään vaikuta se, millaisten merten tai mannerten yli tulijat saapuvat.

Amerikansuomen kirjoittajat ovat alansa ehdottomia tuntijoita. Koko amerikansuomen tutkimus sai alkunsa kolme vuosikymmentä sitten Pertti Virtarannan Valvojaan

kirjoittamasta artikkelista *Valtameren takainen työmaa*. Sen jälkeen hän on tehnyt kolme nauhoitusmatkaa, joille myös teoksen muut kirjoittajat ovat osallistuneet. Hannele Jönsson-Korhola on toiminut Minneapolisin sekä Maija Kainulainen ja Maisa Martin Thunder Bayn yliopiston suomen kielen lehtoreina.

Amerikansuomi on tekijäryhmänsä kunnianosoitus sammuvalla suomen kielen muodolle ja sen puhujille. Tutkijoille se osoittaa, miten laaja-alaisella ja monitieteisellä kentällä siirtolaiskielten tutkimuksessa liikutaan.

TUULA UUSI-HALLILA

Institutionaalista keskustelua

PAUL DREW ja JOHN HERITAGE (toim.) *Talk at work. Interaction in institutional settings. Studies in interactional sociolinguistics 8.* Cambridge University Press, Cambridge 1992. 500 s. ISBN 0-521-37633-5.

Artikkelikokoelmassa *Talk at work* tarkastellaan puhetta monentyppisissä institutionaalisisissa tilanteissa. Analysoitavana on mm. lääketieteellisiä ja psykiatrisia konsultaatiokeskusteluja, uutis- ja työnhakuhaastatteluja, ristikuulusteluja, sovittelukeskusteluja ja hätäkeskukseen soitettuja puheluja. Näissä ammattilaisen ja maallikon välisissä keskusteluissa kiinnostuksen kohteena ovat sellaiset vuorovaikutukselliset ilmiöt ja piirteet, jotka poikkeavat arkikeskusteluille ominaisista käytänteistä ja konstituivat vuorovaikutuksen institutionaalisuuden.

Keskustelunanalyysi ja institutionaalinen vuorovaikutus

Artikkeleita kytkee toisiinsa yhteinen näkökulma: etnometodologinen keskustelunanalyysi. Keskustelunanalyysi on 1960-luvulla